

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх прав
Факультет № 6
Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни *«Основи правознавства»*

вибірковий компонент

освітньої програми *бакалаврського* рівня вищої освіти

053 Психологія (Практична психологія)

072 Фінанси, банківська справа та страхування

за темою – «Правовідносини»

Харків
2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 8 від 25.09.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 5 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 8 від 22.09.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
(протокол № 8 від 18.08.2023).

Розробники:

1. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук **О.Є. Железов.**
2. Викладач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук **К.М. Гуртова.**

Рецензенти:

1. Завідувачка кафедри публічного та приватного права Державного біотехнологічного університету кандидат юридичних наук, доктор економічних наук, доцент **Т.В. Дуюнова.**
2. Завідувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор **О.П. Гетьманець.**

План лекції

1. Правовідносини: поняття, види, структура правовідносин.
 2. Правоздатність. Дієздатність. Деліктоздатність.
 3. Юридичні факти та інші підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин.
 4. Правомірна поведінка, її ознаки. Правопорушення та юридична відповідальність.
- *Причини нестабільності правомірної поведінки.

Рекомендована література

Основна

1. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): навчальний посібник / О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський . – МОН України. – 2-е вид., стер. Київ: Юрінком Інтер, 2016;
2. Завальний А. М. Методологічні та теоретичні основи пізнання юридичних фактів / А. М. Завальний - К. : Вид-во Європейського університету, 2011;
3. Крестовська, Н.М. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести : підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва. - Київ : Юрінком Інтер, 2015. – С. 584;
4. Кузьмін, С.А. Теорія держави та права в питаннях і відповідях : посібник. - Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2015. – С. 122.

Додаткова

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30;
2. Балаклицький І. І. Загальнотеоретичні аспекти еволюції права в умовах

- глобалізації / І. І. Балаклицький // Часопис Київського університету права . – 2011 . – №3. – С. 39-42;
3. Бобровник С. В. Компроміс у праві: сутність та критерії класифікації / С. В. Бобровник // Часопис Київського університету права. – 2011. – №2. – С. 9-13;
4. Братасюк М. Г. Реалізація права: доктринальний аспект / М. Г. Братасюк // Науковий Вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 85 – 95;
5. Власенко В. П. Правова соціалізація як механізм засвоєння і формування правової культури / В. П. Власенко // Право і суспільство. – 2010. – №3. – С. 18-24;
6. Горбань М. Правоконкретизація: до питання визначення поняття / М. Горбань // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Випуск 58. - Львів: Вид. ЛНУ ім. Івана Франка. – 2013. – С. 3-10;
7. Зінченко В. М. До питання про сутність і значення охоронної функції права / М. Зінченко // Часопис Київського університету права. – 2012. – №3. – С. 44-48;
8. Карманюк О. П. Реалізація юридичних обов'язків та їх вплив на правовий порядок / О. П. Карманюк // Часопис Київського університету права. – 2012. - №2 . – С. 62-65.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://www.ac-rada.gov.ua> – офіційний сайт Рахункової палати України.
3. <http://www.ccu.gov.ua> – офіційний сайт Конституційного Суду України.
4. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.
5. <http://www.ombudsman.kiev.ua> – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.
6. <http://www.president.gov.ua/> – офіційне інтернет-представництво Президента України.
7. <http://www.rainbow.gov.ua> – офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України.

Текст лекції

1. Правовідносини: поняття, види, структура правовідносин.

Правові відносини/правовідносини — це юридичний зв'язок між учасниками відносин, який регулюється нормами права і характеризується наявністю суб'єктивних (персональних) прав та обов'язків. Правові відносини належать до категорій надбудовних суспільних відносин. Певному типу виробничих відносин відповідає і певний тип правових відносин. Базисом правовідносин є виробничі відносини, власність тощо. Правові відносини по суті здійснюються на основі чіткого дотримання принципу законності. Це особливий вид суспільних відносин, які, маючи самостійне значення, у той же час є формою фактичних життєвих відносин, виникають і здійснюються в процесі економічного, політичного, соціального та іншого виду діяльності людей.

Умови виникнення, зміст правових відносин (права та обов'язки сторін), засоби їх забезпечення визначаються нормами права. У правовідносинах право однієї сторони нерозривно пов'язано з обов'язком іншої сторони. Поза такою єдністю прав та обов'язків сторін правовідносини як юридичне явище існувати не можуть. У разі необхідності здійснення суб'єктивних прав та виконання обов'язків забезпечуються заходами державного примусу.

Залежно від галузевої належності норм, на основі яких виникають правові відносини, виокремлюють такі види правовідносин: *конституційно-правові, адміністративно-правові, цивільні, господарські, трудові, сімейні* та інші правовідносини. Залежно від спрямування та підстав виникнення правовідносини поділяються на *регулятивні* та *охоронні*. Перші спрямовані на закріплення, впорядкування та розвиток суспільних відносин, за яких поведінка учасників не суперечить нормам права. Створюються вони на основі регулятивних норм. Охоронні забезпечують охоронну функцію права. Фактичною підставою для даного виду правовідносин виступають протиправні дії, юридичною — охоронні норми.

Структура правовідносин — це основні елементи правовідносин (суб'єкти) і доцільний спосіб зв'язку між ними на підставі суб'єктивних

юридичних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності з приводу соціального блага або забезпечення яких-небудь інтересів. До такої структури належать *суб'єкти, об'єкти та зміст* правовідносин.

1)Суб'єкти правовідносин – це їх учасники, правоздатні та дієздатні суб'єкти суспільного життя, які є носіями юридичних прав та обов'язків. Суб'єктами правовідносин є індивіди та організації (особи фізичні та юридичні), органи держави, органи місцевого самоврядування, посадові особи а також усі інші суб'єкти права відповідно до того, як вони визначаються у праві та законодавстві стосовно різних правових галузей.

Види суб'єктів правовідносин:

- *люди* (фізичні особи) – громадяни даної держави, іноземні громадяни, апатриди (особи без громадянства), біпатриди (громадяни двох держав); посадові особи тощо;

- *об'єднання* людей: державні – держава в цілому, органи держави, державні установи, підприємства, організації; громадські – громадські об'єднання та організації (політичні партії, громадські рухи, органи громадської самодіяльності); недержавні підприємства та організації тощо; органи місцевого самоврядування;

- *соціальні спільноти* – народи, нації, територіальні громади, трудові колективи.

2)Об'єкти правовідносин – це матеріальні або нематеріальні блага, цінності, з приводу яких складається правовідносини.

До таких об'єктів відносять:

- *матеріальні об'єкти*: майно, гроші, цінні папери, інші предмети матеріального світу;

- *нематеріальні блага*: об'єкти духовної творчості (твори науки, мистецтва, літератури);

- *особисті немайнові блага*: такі, як життя, здоров'я, честь, ділова репутація, свобода і безпека, недоторканність приватного життя тощо; дії особи або результати таких дій (участь у виборах, дача показань свідків,

надання послуг і т.д.).

3)Зміст правовідносин — це суб'єктивні права, обов'язки, повноваження, відповідальність суб'єктів правовідносин, а також структура змісту — спосіб взаємозв'язку, що виникає на підставі суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності.

Структура змісту правовідносин утворює не зв'язок її змістовних елементів (суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності), а той правовий зв'язок, який виникає на їх підставі з приводу домагання чогось. Інакше кажучи, це юридичне взаємне становище суб'єктів, яке визначає, формує їх поведінку через кореспондуючі один одному права і обов'язки заради задоволення їх інтересів. Структура змісту правовідносин може бути простою і складною.

2.Правоздатність. Дієздатність. Деліктоздатність.

Структурними елементами правосуб'єктності є:

- *дієздатність*;
- *правоздатність*;
- *деліктоздатність*.

1)Провідним елементом, ядром цивільної правосуб'єктності служить правоздатність. **Правоздатність** — це здатність особи мати цивільні права та обов'язки (ч. 1 ст. 25 ЦК України). Н.С. Малеїн зазначав, що визначальним у понятті правоздатності є «право», а не здатність. Від особи не потрібно ніяких особливих «здібностей», щоб бути визнаним правоздатним. Саме тому всі без винятку громадяни, незалежно від яких би то не було факторів соціального, фізичного або психічного характеру, визнаються правоздатними і з моменту народження на всіх поширюється дія закону.

Умовно цивільну правоздатність можна розділити на два *види*:

– *загальну цивільну правоздатність* - здатність особи мати права і обов'язки, що передбачені Конституцією України (далі - КУ) та іншими законами, і які поширюються на всіх осіб без винятку та виникають з моменту народження (ч. 2 ст. 25 ЦК України). Наприклад, права на житло (ст. 47 КУ). на свободу

пересування (ст. 33 КУ). на свободу думки і слова (ст. 34 КУ), на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 КУ); обов'язки не завдавати шкоди природі (ст. 66 КУ), сплачувати податки і збори (ст. 67 КУ) і т.д.

– *спеціальну цивільну правоздатність* — це здатність особи мати окремі цивільні права та обов'язки по досягненню відповідного віку (ч. 3 ст. 25 ЦК України). Наприклад, ч. 1 ст. 31 ЦК України встановлює право малолітньої особи самостійно вчиняти дрібні побутові правочини. У ст. 32 ЦК України передбачені права неповнолітніх, а саме: самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами, здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності та ін. В. І. Борисова зазначає, що всі невідприємницькі товариства і установи наділені спеціальною правоздатністю, зміст якої визначається метою їх діяльності, передбаченої у статуті чи іншому установчому документі.

2)Цивільною дієздатністю фізичної особи є здатність своїми діями набувати для себе цивільні права і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати і нести відповідальність у разі їх невиконання (ч. 1 ст. 30 ЦК України). Визначальною в цьому понятті є «здатність діяти» самостійно, активно, мати власну позицію, адекватно оцінювати свої (і чужі) дії та їх наслідки. Це можливо за наявності достатнього рівня свідомості і волі. Особи, що не досягли необхідного рівня свідомості (за віком) або втратили її (психічнохворі), не здатні власними діями набувати прав, обов'язків і нести відповідальність. Б. Б. Черепакін відмічав, що дієздатність - це здатність особи, своїми діями здійснювати свою правоздатність, тобто набувати права і обов'язки, здійснювати їх. змінювати або припиняти, розпоряджатися ними, вносить в правосуб'єктність нові соціально-юридичні компоненти, вводить в неї активний елемент, надає їй нову властивість, специфічну для цивільного права.

Цивільна дієздатність фізичної особи є важливою складовою її правового статусу, що дозволяє їй своїми діями набувати для себе цивільні права і самостійно здійснювати, а також створювати для себе цивільні обов'язки,

самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Тому вирішення питання про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним, поновлення цивільної дієздатності фізичної особи у судовому порядку є важливою гарантією захисту прав і законних інтересів громадян.

Залежно від віку фізичної особи, цивільна дієздатність за обсягом поділяється на такі *види*:

– *часткова цивільна дієздатність малолітньої особи* (стаття 31 ЦК) – фізична особа, яка не досягла 14 років вважається малолітньою. Така особа має право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини та здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Батьки малолітньої дитини не мають права без дозволу органу опіки та піклування укладати договори, що підлягають нотаріальному посвідченню та державній реєстрації, видавати письмові зобов'язання від імені малолітньої дитини та відмовлятися від майнових прав малолітньої дитини;

– *неповна цивільна дієздатність неповнолітньої особи* (стаття 32 ЦК) – фізична особа віком від 14 до 18 років вважається неповнолітньою. Неповнолітні особи мають такі ж права, які належать і малолітнім особам. Отже, неповнолітні особи мають право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини та здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Окрім того, неповнолітні особи самостійно розпоряджаються своїм заробітком, стипендією та іншими доходами, оскільки фізична особа, яка досягла 16 років може бути прийнята на роботу за трудовим договором і має право на отримання заробітної плати; може бути учнем професійно-технічного навчального закладу чи студентом вищого навчального закладу і має право на забезпечення стипендією; можуть мати й інші доходи, пов'язані з використанням речей, власниками яких вони є;

– *повна цивільна дієздатність повнолітньої особи, неповнолітньої особи у разі реєстрації шлюбу* (стаття 34 ЦК) – має фізична особа, яка досягла 18 років (повноліття). Така особа, усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними, самостійно набуває для себе будь-які цивільні права і самостійно здійснює їх, а

також самостійно створює для себе будь-які цивільні права і самостійно здійснює їх, а також самостійно створює для себе будь-які цивільні обов'язки та виконує їх сам, а також несе цивільну відповідальність у разі невиконання своїх обов'язків. Особа, яка зареєструвала шлюб до настання повноліття також набуває повної цивільної дієздатності. Право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. Однак, згідно із частиною другою статті 23 Сімейного кодексу України за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам;

– **повна цивільна дієздатність емансипованої особи** (стаття 35 ЦК) – від набуття фізичною особою, яка не досягла повноліття, цивільної дієздатності у повному обсязі, слід відрізняти випадки надання такій особі повної цивільної дієздатності. Йдеться про емансипацію дитини, тобто звільнення дитини з-під батьківської опіки. Про наявність дієздатності у неповнолітньої особи, яка була емансипована за нормами зазначеної статті ЦК свідчить один з таких документів: рішення органу опіки та піклування про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; рішення суду про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; відомостей щодо державної реєстрації неповнолітньої особи як суб'єкта підприємницької діяльності тощо.

Відповідно до ст. 37 Цивільного Кодексу України, Суд може *обмежити цивільну дієздатність* фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище. Порядок обмеження цивільної дієздатності фізичної особи встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України. Цивільна дієздатність фізичної особи є обмеженою з моменту набрання законної сили рішенням суду про це.

Також згідно із статтею 39 ЦКУ, фізична особа може бути визнана судом

недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Порядок визнання фізичної особи недієздатною встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України (статті 295-300⁵ ЦПК України). Якщо суд відмовить у задоволенні заяви про визнання особи недієздатною і буде встановлено, що вимога була заявлена недобросовісно без достатньої для цього підстави, фізична особа, якій такими діями було завдано моральної шкоди, має право вимагати від заявника її відшкодування.

Відповідно ст. 296 Цивільно-процесуального Кодексу України, *заяву* про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи може бути подано членами її сім'ї, органом опіки та піклування, закладом з надання психіатричної допомоги. Заяву про обмеження права неповнолітньої особи самотійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавлення її цього права може бути подано батьками (усиновлювачами), піклувальниками, органом опіки та піклування. Заяву про визнання фізичної особи недієздатною може бути подано членами її сім'ї, близькими родичами, незалежно від їх спільного проживання, органом опіки та піклування, закладом з надання психіатричної допомоги.

3)В якості структурного елементу цивільної правосуб'єктності відносять і **деліктоздатність**, яка визначається як здатність особи нести цивільно-правову відповідальність за вчинене ним правопорушення. При цьому деякі вчені включають її в правосуб'єктність не прямо, а через дієздатність. Інші, навпаки, вважають деліктоздатність самотійним елементом правосуб'єктності, що існує поряд з право- і дієздатністю. В. Ф. Яковлев зазначав, що деліктоздатність це поєднання двох функцій: бути носієм відповідних прав та обов'язків і створювати їх своїми діями. Інакше кажучи, це правосуб'єктність у сфері відносин, що виникають внаслідок протиправної поведінки.

Сутність деліктоздатності можна простежити в наступному. Держава, наділяючи осіб різного роду правовими засобами, залишає за собою (або делегує іншим суб'єктам) можливість припиняти випадки протиправної поведінки і впливати на правопорушника. Подібна можливість в цивільному праві не

безмежна. Вона обумовлена ступенем волездатності тієї чи іншої категорії осіб, рівнем її майнової самостійності, загальним обсягом їх право- та дієздатності.

Визначені умови слугують найбільш загальною передумовою ефективності впливу на правопорушника. Саме ця межа можливого ефективного впливу на суб'єкта за порушення заходів дозволеного і належного, визначених загальним обсягом право- і дієздатності, закріплюється в деліктоздатності. Безпосередній зміст деліктоздатності складають соціально й економічно забезпечені можливості особи нести покладені на неї заходи відповідальності. Обсяг її вимірюється усією сукупністю заходів впливу, покладання яких передбачено законом.

3.Юридичні факти та інші підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин.

У процесі пізнання можливі випадки, коли наші відчуття, представлення, сприйняття не можуть дати повну характеристику визначеному фактові, або він може бути сприйнятий перекинуто. З цього впливає необхідність критичного підходу до знову установлюваних фактів. Вивчаючи суспільні відносини і явища, особливу увагу варто звертати на неприпустимість пізнання окремих фактів, а не їхньої системи, сукупності. І перебування змісту факту в суспільних відносинах значно складніше, ніж інтерпретація фактів і явищ у природі.

Юридичні факти – це конкретні життєві обставини, з якими норма права пов'язує виникнення визначених юридичних наслідків. У словнику під фактом взагалі розуміється дійсна, цілком реальна подія, явище, те, що дійсно відбувалося. У реальному житті, що оточує людину, існує ціла безліч факторів. Одні факти стають людині відомими в процесі пізнання, інші відомі людині вже давно.

Юридичні факти оточують нас у повсякденному житті (народження дитини, закінчення інституту, вступ у шлюб). Але і деякі явища при роді також можуть виступати як юридичні факти. Поняття факт широко застосовується в науці. Між науковим і юридичним фактом немає повної аналогії, але їхня подібність у тім, що науковий факт є посередньою ланкою між науковою теорією й об'єктивним

світом, а юридичний факт – посередньою ланкою між правом і суспільними відносинами. Юридичні факти різноманітні, тому з метою виявлення їхніх особливостей і більш глибокого пізнання вони досить докладно кваліфікуються по різних підставах.

Юридичний факт є обов'язковою умовою виникнення, розвитку і припинення правовідносин. Чисельно юридичний факт упорядковує соціальні зв'язки, він визначає юридичну чинність прав і обов'язків, а також наслідок їхнього дотримання, використання. Усе це обумовлює велике значення даної правової категорії. У теорії права з питань правовідносин однією з найактуальніших проблем є класифікація юридичних фактів, що проводиться за різними ознаками. Класичною є їх класифікація залежно від джерела виникнення – такими є воля людини або її відсутність на дії або події.

Юридичні факти не будь-які дії, а ті, що мають суспільно значимий характер. Тобто, лише ті дії, що зачіпають інтереси людей, включаються у правове регулювання. До дій не відносяться почуття людини та її думки. Держава заінтересована лише в корисних для суспільства діях, тому основна увага приділяється нею правомірній поведінці громадян та організацій. Зокрема, дії, шкідливі для суспільства, забороняється законом, що свідчить про особливу державу до цієї сфери правовідносин.

По вольовій ознаці юридичні факти поділяються на *події і дії*.

1)Події – це такі обставини, що об'єктивно не залежать від волі і свідомості людей. Наприклад, стихійні лиха, самі по собі ці явища ні чого юридичного в собі не несуть і автоматично ніяких зобов'язань не породжують, але служать приводами, причинами для виникнення правовідносин.

Юридична подія може виникнути і внаслідок дії особи. Залежно від того, зумовлено виникнення події волею особи чи ні, їх поділяють на *абсолютні та відносні*:

– *абсолютні події* — такі явища, виникнення і розвиток яких не пов'язаний з вольовою діяльністю суб'єктів. До них належать стихійні лиха (повінь, землетрус, снігові замети, інші природні явища), перебіг часу тощо.

– *відносні події* — це такі явища, які виникають за волею суб'єктів, але розвиваються і проходять незалежно від їх волі. Наприклад, настання смерті внаслідок заподіяння тілесних ушкоджень.

Отже, відносна подія відрізняється від дії не стільки характером її виникнення, скільки характером розвитку процесу цих явищ. Події набувають юридичного значення тому, що з їх настанням закон пов'язує певні правові наслідки.

2) Дії – це такі факти, що залежать від волі людей. Дії, залежно від того, чи відповідають вони вимогам закону, інших нормативних актів та умовам договору або ж порушують їх, поділяються на *правомірні і неправомірні*:

– *правомірні дії* — це дії, що відповідають вимогам законів, інших правових актів та принципів права. Правомірні дії, в свою чергу, поділяються на *юридичні акти та юридичні вчинки*.

– *неправомірні дії* — це дії, які порушують положення законів, інших нормативних актів і принципів права. До неправомірних дій, що породжують цивільні правовідносини, можна віднести: завдання шкоди (збитку); порушення договірних зобов'язань; безпідставне збагачення; дії, здійснені як угоди, що визнані недійсними; дії, що порушують виключні права авторів творів науки, літератури, мистецтва тощо.

Наслідком здійснення неправомірних дій є настання цивільно-правової відповідальності, хоч воля правопорушника не була спрямована на настання цих правових наслідків. Вони настають внаслідок положення закону. Неправомірні дії можна поділити на цивільні правопорушення і злочини. Останні тягнуть за собою кримінальне покарання, але водночас у цивільному порядку породжують обов'язки з відшкодування шкоди, завданої особі громадянина або його майну.

Юридичні акти — правомірні дії суб'єктів, метою яких є виникнення, зміна або припинення цивільних правовідносин, тобто спрямовані на досягнення правових наслідків. До юридичних актів належать угоди, адміністративні акти (акти державних органів та органів місцевого самоврядування), рішення суду.

Основним, видом цивільно-правових юридичних актів є *угоди* — вольові дії

юридичної або фізичної особи, спрямовані на досягнення певного правового результату. Так, укладаючи угоди поставки, суб'єкт намагається набути права власності на гроші або партію товару. Підставою виникнення, зміни або припинення цивільних правовідносин можуть бути і односторонні угоди, коли для їх змісту достатньо виявлення волі однієї сторони (скасування довіреності особою, яка її видала; ч. 1. ст. 69 ЦК України).

Адміністративні акти завжди здійснюються з наміром спричинити відповідні адміністративно-правові наслідки. Тому більшість адміністративних актів є підставою адміністративних правовідносин і не належать до числа цивільно-правових юридичних актів. Але деякі адміністративні акти приймають з метою викликати як адміністративно-правові, так і цивільно-правові наслідки. Одні адміністративні акти передують виникненню цивільних правовідносин (наприклад, здійсненню опікуном угоди з відчуження майна підопічного має передувати дозвіл на здійснення такої угоди органом опіки і піклування), інші адміністративні акти породжують цивільні правовідносини (видача ордеру на жиле приміщення зобов'язує житлово-експлуатаційну організацію укласти з особою, яка отримала ордер, договір найму жилого приміщення). Адміністративні акти можуть спричинити також припинення цивільних правовідносин.

В історії нашої держави за існування державного централізованого регулювання економіки на формування змісту цивільно-правових відносин значний вплив мали планові акти з розподілу товарів і продукції тощо, що є різновидом адміністративних актів. В умовах ринкової економіки підставою виникнення цивільних прав і свобод виступають якісно інші акти. Так, одним з основних засобів упорядкування ринкових відносин є ліцензування окремих видів підприємницької діяльності. Видача державними органами або органом місцевого самоврядування будь-якому суб'єктові права ліцензії означає надання йому права здійснювати певні види діяльності (наприклад, надання юридичних, банківських, аудиторських послуг і т. п.) або укладати певні угоди (наприклад, зовнішньоекономічні угоди, валютні операції тощо).

Спільним між угодами та адміністративними актами як юридичними

фактами цивільного права є те, що вони являють собою правомірні дії і здійснюються зі спеціальним наміром спричинити відповідні цивільно-правові наслідки. Разом з тим між ними існують і відмінності. По-перше, адміністративні акти можуть бути здійснені тільки органом державної влади і місцевого самоврядування, в той час як угоди укладаються суб'єктами цивільного права. По-друге, адміністративні акти, спрямовані на встановлення цивільних правовідносин, завжди породжують і певні адміністративно-правові наслідки, тоді як угоди спричиняють виключно цивільно-правові наслідки. По-третє, орган, який здійснив адміністративний акт, спрямований на встановлення цивільно-правових відносин, ніколи сам не стає учасником цих правовідносин, у той час як особа, що уклала угоду з метою встановлення цивільних правовідносин, неодмінно стає їх учасником.

Особливий різновид юридичних актів — *судові рішення*, що встановлюють цивільні права та обов'язки. Як приклад можна навести рішення про визнання права власності на самовільну забудову за умов, що земельну ділянку у встановленому порядку буде надано забудовникові; про примусове укладення договору на умовах, визначених у судовому рішенні.

За характером наступаючих наслідків, розрізняють такі **види**:

- *правостворюючі*;
- *правозмінюючі*;
- *правоприпиняючі*;
- *правовідновлюючі*.

1)Правостворюючі юридичні факти — це такі юридичні факти, з настанням яких пов'язують виникнення цивільних прав та обов'язків. Так, будівництво будинку, написання картини художником, народження дитини є фактами, що породжують права та обов'язки.

2)Правозмінюючі юридичні факти — це такі юридичні факти, настання яких тягне за собою зміну цивільних правовідносин. Як приклад можна назвати зміну суб'єктивного складу правовідносин шляхом уступки права вимоги або переведення боргу (гл. 17 ЦК України). Правовідносини можуть бути змінені

також судовим рішенням.

3)Правоприпиняючі юридичні факти — це такі юридичні факти, настання яких цивільне законодавство пов'язує припинення цивільних правовідносин. До них належать такі факти, як виконання боргу за зобов'язанням, знищення речі, також смерть громадянина, у якого були права та обов'язки, тісно пов'язані з особистістю.

4)Правовідновлюючі юридичні факти — це такі юридичні факти, з настанням яких цивільне законодавство пов'язує відновлення прав та обов'язків, які суб'єкт цивільних правовідносин втратив раніше. Наприклад, явка особи, визнаної безвісно відсутньою, веде до відновлення деяких цивільних правовідносин. Особливістю таких юридичних фактів є те, що вони не породжують нових, а відновлюють, у межах їх колишнього існування, правовідносини, які раніше припинили існування.

4.Правомірна поведінка, її ознаки та склад. Правопорушення та юридична відповідальність.

Соціальна значущість є однією з основних ознак правової поведінки. Вона має дві форми - соціальну корисність і соціальну шкідливість. Сутність соціальної значущості правової поведінки пов'язана з її властивістю впливати на стан суспільних відносин, змінювати зв'язки між суб'єктами, сприяти чи, навпаки, гальмувати нормальний процес взаємодії між людьми. Правова поведінка може впливати на взаємовідносини суб'єктів, стан суспільних відносин тільки за зовнішньої вираженості, якщо вона сприймається іншими суб'єктами, обумовлює певні зміни в соціальному середовищі.

Правова поведінка виявляється у формі дій, що впливають на відносини між суб'єктами, чи у формі бездіяльності. Оскільки правова поведінка здійснюється суб'єктами, то вони повинні адекватно усвідомлювати обставини, характер поведінки і мати можливість здійснювати свою волю, скеровувати свої вчинки.

З формально-юридичної точки зору соціальна поведінка є правовою у випадку, коли вона регламентується нормами права. Умови і ознаки правових

вчинків можуть бути прямо описані в текстах правових документів, або в останніх передбачено якісь інші заходи щодо моделювання правової поведінки.

Правомірна поведінка — суспільно корисна поведінка суб'єкта права (дія чи бездіяльність), яка відповідає приписам юридичних норм і охороняється державою. Більшість громадян і юридичних осіб діють у правовій сфері правомірно (правослухняно). Завдяки правомірній поведінці право функціонує, поза нею воно мертво. Правомірна поведінка виступає як загальна форма реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Вид і міра правомірної поведінки встановлені диспозиціями норм права. Шляхом правомірної поведінки відбувається управління суспільством, здійснюється його життєдіяльність.

Ознаки правомірної поведінки:

1)*є суспільно корисною* (необхідною і бажаною) соціальною поведінкою - забезпечує організованість і гармонійність громадського життя, стійкий правопорядок; служить найважливішим чинником вирішення завдань і функцій держави й суспільства; задоволення інтересів суб'єктів права;

2)*не суперечить* нормам і принципам права, що містяться в нормативних договорах, правових звичаях, судових прецедентах та інших джерелах (формах) права; не порушує заборон - як тих, що містяться у законах і підзаконних актах, так тих, що склалися в суспільстві;

3)*є свідомо вольовою*, оскільки виражається в усвідомленій добровільній мотивації правомірних діянь для досягнення поставлених цілей;

4)*зовні виражається у дії чи бездіяльності*, здійснюється у формах реалізації права - дотриманні, виконанні, використанні (громадянами), правозастосуванні (посадовими особами);

5)*складається з елементів* - правомірних вчинків, тобто юридично значущих діянь (бездіяльностей), які, залежно від диспозиції правової норми, можна поділити на типи: зобов'язальні, заборонні, дозволяючі;

6)*спричиняє юридичні наслідки*, оскільки виявляється в юридичних фактах (правовстановлювальних, правозмінювальних, правоприпиняючих), що є передумовами правовідносин;

7) охороняється державою за допомогою дозвільних, зобов'язальних та охоронних норм, стимулюється за допомогою рекомендаційних та заохочувальних норм.

Склад правомірної поведінки:

- *суб'єкт* (суб'єкти права - фізичні і юридичні особи, що визнані дієздатними і деліктоздатними);
- *суб'єктивна сторона* (мотиви дії чи бездіяльності суб'єкта права; внутрішнє, психічне, ставлення до норм права і власного вчинку);
- *об'єкт* (матеріальні і нематеріальні блага, суспільні відносини);
- *об'єктивна сторона* (дія чи бездіяльність; їх корисні результати; причинний зв'язок між діями та їх наслідками).

Правомірну поведінку слід **класифікувати** за такими критеріями:

1) Залежно від характеру правових розпоряджень:

- *належна* (соціальна – необхідна);
- *можлива* (соціальна допустима).

Належна (захист батьківщини, виконання трудових обов'язків, додержання правил дорожнього руху та ін.) - закріплюється в імперативних нормах як обов'язки та забезпечується, крім як в інші способи, державним примусом.

Можлива:

а) бажана (участь у виборах, оскарження неправомірних дій посадових осіб, вступ до шлюбу);

б) небажана (розлучення, страйк та ін.) Закріплюється, як правило, у диспозитивних нормах як права суб'єкта, а не як його обов'язки, реалізується відповідно до його волі (інтересу) і забезпечується державою.

2) За об'єктивною стороною:

- *дія* (крадіжка);
- *бездіяльність* (наприклад, відмова обвинуваченого від дачі показань).

3) За особливостями суб'єктивної сторони:

- *активну*;
- *звичайну* (звичну);

- пасивну (конформістську — її різновид);
- маргінальну.

Активна правомірна поведінка — це вид правомірної поведінки, який полягає в цілеспрямованій діяльності громадян, посадових осіб, пов'язаних з реалізацією своїх прав, обов'язків, компетенції в рамках правових норм і пов'язаний з додатковими витратами часу, енергії, а іноді й матеріальних коштів.

Звичайна (звична) правомірна поведінка — це вид законослухняної поведінки, що являє собою повсякденну службову, побутову та іншу діяльність людини, яка відповідає розпорядженням правових норм, стала звичкою і не потребує додаткових витрат і зусиль. Необхідність здійснення поведінки лише правомірним чином стала для такої людини звичною, навіть неусвідомленою в усіх аспектах.

Пасивна правомірна поведінка — це вид правомірної поведінки, який виявляється в бездіяльності, умисному невикористанні суб'єктом належних йому прав і обов'язків: неучасті у виборах тощо. Пасивна позиція призводить до конформістської поведінки, тобто пасивно-пристосовницької, яка не відрізняється від поведінки інших (принцип: «роби так, як роблять інші») — до підпорядкування суб'єкта груповим стандартам і вимогам.

Маргінальна поведінка — це вид поведінки, який характеризується «проміжним» (прикордонним) між правомірним і протиправним станом особи. Маргінальна поведінка особи виражається в готовності до протиправних дій у разі зменшення нагляду за її поведінкою, але не стає антисуспільною, не призводить до правопорушення через страх юридичної відповідальності (наприклад, пасажир оплатив проїзд в автобусі лише тому, що в нього зайшов контролер).

Правопорушення — це винна дія або бездіяльність особи, яка порушує встановлені норми права, що призводить до юридичної відповідальності.

Важливим є те, що правопорушення може бути проявом як дії, так і бездіяльності особи. Свідоме вчинення вбивства чи крадіжки, являється злочинною дією. Умисно не сплачені податки, або не надана медична допомога теж являється злочинною дією, але порушенням є не дії, а навпаки — їхня

відсутність, бездіяльність

Крім правопорушення яке здійснено умисно, існує також поняття правопорушення, що вчинене особою з *необережності*. В разі якщо особа не бажала скоєння злочину або настання шкідливих наслідків і це доведено слідчими діями, таке правопорушення називають правопорушенням, що сталося з необережності.

Головною ознакою правопорушення є *школа*, яку особа, що його вчиняє завдає іншій особі чи суспільству напряду або опосередковано. Якщо йдеться про крадіжку чи пошкодження автомобіля — це *матеріальна школа*. Якщо внаслідок правопорушення завдано шкоди здоров'ю особи — це *фізична школа*. А якщо внаслідок скоєного правопорушення особі було завдано душевних страждань, постраждала її репутація, тощо — шкоду називають моральною.

Як уже зазначалося, правопорушення поділяються на *проступки* та *злочини*. Проступки (дисциплінарні, адміністративні, цивільно-правові правопорушення) характеризуються меншим рівнем суспільної (соціальної) небезпеки, ніж злочини, за які кримінальним законом передбачені суворіші репресивні покарання. Якщо, наприклад, за дисциплінарні проступки (запізнення на роботу, прогул і т. д.) може бути оголошена догана, за адміністративні правопорушення (порушення правил вуличного руху, протипожежних та інших правил) застосовується попередження, штраф та інші адміністративні стягнення, то за скоєння злочину законодавством передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі, штрафу тощо.

Заходи юридичної відповідальності закріплені в санкціях відповідних правових норм і виражають зміст певного її виду.

Юридична відповідальність — це передбачене законом і застосоване державними органами примусове обмеження або позбавлення правопорушника певних благ. Є видом соціальної відповідальності.

Конституційні принципи юридичної відповідальності. Статті Конституції України визначають принципи юридичної відповідальності.

Стаття 58. Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в

часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Стаття 61. Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62. Особа вважається невинуватою в учиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

За скоєння правопорушення настає юридична відповідальність таких видів: дисциплінарна, матеріальна, адміністративна, цивільно-правова (майнова) та кримінальна. Для того, щоб розібрати розібратися в тому, який захід необхідно застосовувати за скоєння правопорушення, слід з'ясувати його окремі ознаки та сутність в цілому.

Юридична відповідальність може бути різною. Її поділяють на такі **види**:

1)Адміністративна відповідальність — це вид юридичної відповідальності, коли до громадянина за скоєння адміністративного правопорушення застосовуються адміністративні стягнення, передбачені Кодексом про адміністративні правопорушення.

До адміністративної відповідальності притягають громадян за порушення громадського порядку, порушення правил дорожнього руху, порушення встановленого порядку управління, санітарних, митних, протипожежних правил.

Адміністративна відповідальність настає з досягненням *16-річного віку* (ст. 12 КУпАП). Вчинення адміністративного проступку неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує адміністративну відповідальність.

2)Дисциплінарна відповідальність — це вид юридичної відповідальності

за порушення громадянином дисципліни: навчальної, трудової, службової, військової.

Наприклад, спізнилися на роботу, пішли раніше з роботи, були на обідній перерві не годину, а 2 години, прийшли на роботу нетверезим, нецензурно спілкувалися з клієнтами, не підготували в строк звіти тощо. Цей вид відповідальності передбачений Кодексом законів про працю України та іншими документами.

За порушення дисципліни на громадянина накладають дисциплінарне стягнення. Це може бути винесення *догани* або *звільнення з роботи*. Статутами чи Положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші види дисциплінарної відповідальності

3) Кримінальна відповідальність — вид юридичної відповідальності за вчинення громадянином правопорушення, що містить ознаки злочину за Кримінальним кодексом України, і полягає у застосуванні до цього громадянина кримінального покарання. Притягнення особи до кримінальної відповідальності передбачає: порушення кримінальної справи, розслідування злочину, судовий розгляд кримінальної справи, що завершується оголошенням вироку. Кримінальне покарання може полягати в обмеженні волі, позбавленні волі, у великих штрафах, конфіскації майна, забороні займати певні посади тощо.

Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося *16 років*. Особи, що вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за тяжкі або особливо тяжкі злочини (ст. 22 ККУ)

4) Матеріальна відповідальність — це обов'язок працівника відшкодувати завдану шкоду підприємству неналежним виконанням своїх трудових обов'язків. Така матеріальна відповідальність може бути повна (у розмірі завданої шкоди) або часткова (у розмірі одного заробітку). Вона також носить грошовий характер, але лише в сфері трудових відносин, тобто на роботі.

4) Цивільна відповідальність — це відповідальність громадян і організацій, що виникає через невиконання чи неналежне виконання

обов'язків, які носять майновий характер, що виникає в разі неправомірних дій, невиконання договорів, заподіяння майнової чи немайнової шкоди. Як правило, цивільна відповідальність настає при наявності вини, але є випадки, коли відповідальність матиме місце і без вини (шкода, завдана джеремо підвищеної небезпеки, шкода, нанесена друкуванням недостовірної інформації). Цивільна відповідальність полягає у сплаті грошей: відшкодування збитків та відшкодування моральної шкоди.

***Причини нестабільності правомірної поведінки.**

1)Економічні — процес руйнування старого господарського організму (нежиттєздатного, але все-таки цілісного) значно випереджає становлення української економіки як саморегульованої системи виробничих зв'язків і матеріальних можливостей виробництва — на основі економічної волі. Громадяни позбавилися звичних умов трудової діяльності і через неможливість і нездатність (економічна неграмотність і небажання брати на себе яку-небудь відповідальність) не можуть швидко адаптуватися до нової економічної обстановки, виникли невдоволення, апатія, агресивність, невпевненість у завтрашньому дні, балансування поведінки на межі між правомірною і неправомірною.

2)Соціальні — соціальна напруженість як результат ослаблення соціальної відповідальності держави і неврівноваженості соціальної політики. Нерегулярною оплатою праці, підвищенням плати за комунальні послуги, низьким рівнем соціального забезпечення (за наявності інфляції) держава вільно або мимоволі провокує (незалежно від соціально-психологічної нестійкості особи) нестабільність правомірної поведінки.

3)Політичні — розпад СРСР, скасування однопартійної системи, утвердження ідеологічного і політичного плюралізму, труднощі формування політичної системи українського суспільства виявили невідповідність демократичних громадських сил до швидких історичних перетворень, відсутність прагматичної демократичної ідеології і політики для перехідного періоду. Це

привело до політичної хиткості суспільства, яка спричинила й нестабільність правомірної поведінки громадян.

4)Ідеологічні — падіння колишніх ідеалів, низький рівень правосвідомості як наслідок руйнування системи правового виховання, що існувала раніше, і лише започатковане формування нової. Правосвідомість громадянина виявилася невідповідною до зняття криміналу з багатьох діянь, що вважалися раніше злочинними (спекуляція товарами, приватнопідприємницька діяльність, комерційне посередництво та ін.), і одночасного вступу в дію принципу «дозволено все, що не заборонено законом». Свободу вибору громадянин сприйняв як всюдозволеність. Межа між правомірною і неправомірною поведінкою була стерта.

5)Юридичні:

— в галузі правотворчості — відсутність послідовності, логічності в прийнятих законах і підзаконних актах, їх суперечливість підбивають віру в якість законів, служать підставою для правового нігілізму (наприклад, нормативні акти про податки є неконкретними, неповними, казуїстичними);

— в галузі правоохоронної діяльності — слабе розкриття злочинності, корумпованість створюють умови для можливості обійти закон, породжують хиткість правомірної поведінки. Щоб правомірна поведінка перетворилася на норму життя для переважної більшості населення, необхідні розвинута економіка, достатня для задоволення життєвих запитів громадян, стабільний демократичний політичний режим, додержання законності всіма посадовими особами і громадянами, високий рівень правової культури.

Проблема **причин** правопорушень виявилась, на жаль, у радянській юридичній літературі глибоко ідеологізованою і заплутаною. Цьому відповідно сприяла і складність самої проблеми. Як вже відзначалось, правопорушення як соціальне явище тісно пов'язане з об'єктивними та суб'єктивними причинами й умовами суспільного життя, торкається його найрізноманітніших сфер, обумовлених різноманітними процесами. Воно відрізняється високим динамізмом не тільки в межах відповідної держави, а й у межах відповідного регіону. Тому

було б неправильно виділяти якийсь конкретний перелік причин, що породжують це явище. До того ж необхідно розрізняти причини конкретного, індивідуального правопорушення; причини певного виду правопорушень; причини правопорушень як масового явища. Теорія держави і права, будучи наукою методологічною, займається дослідженням причин правопорушень у цілому.

Під *причинами правопорушень* розуміють комплекс явищ об'єктивного й суб'єктивного характеру, що здатні детермінувати протиправну поведінку суб'єктів права. В юридичній літературі й сьогодні йдуть суперечки про соціальні та біологічні причини правопорушень, про сучасний розвиток антропологічної школи на генетичному рівні. На нашу думку, протиставлення їх недопустиме. Поведінка людини залежить як від соціальних, так і від біологічних факторів. Причому, пріоритет повинен бути за соціальними факторами через те, що особа формується й діє у відповідному соціальному середовищі і її вчинки залежать не стільки від фізіологічних особливостей і стану організму, скільки від міжособистісних відносин різного рівня і суспільства в цілому.

Основна причина протиправної поведінки людини пов'язана з різноманітними протиріччями, що впливають на дестабілізацію нормального функціонування соціального середовища й індивіда. Загострення цих протиріч спричиняє зростання правопорушень. Підтвердженням цього служать інерційні рушійні тенденції в економічній, політичній та інших сферах нашого життя. Причому протиріччя, що виникають у сфері економіки, є наріжним каменем, детонатором усіх інших протиріч. Причини правопорушень не слід ототожнювати з умовами їх скоєння. Причина правопорушень знаходиться в закономірному, необхідному зв'язку з наслідками, завжди викликає їх. Умови ж (у комплексі з іншими обставинами) лише сприяють формуванню наслідків (посилюючи чи послаблюючи дії причин), не викликаючи їх із необхідністю.

Так, у зв'язку зі змінами відносин власності в сучасній Українській державі створені такі умови і такий характер розподілу праці, оцінки і розподіл її результатів, які породжують соціальну і моральну нерівність людей, що викликає природне незадоволення однієї частини населення і намагання іншої частини

населення збагатитися усіма законними, а в ряді випадків і незаконними засобами. Цей процес супроводжується: недосконалістю нормативно-правових актів, які приймаються; нігілізмом, низькою правовою культурою; недостатньо ефективною роботою правоохоронних органів; кризою моральних цінностей; алкоголізмом і наркоманією та іншими обставинами. Все це обумовлює зростання численних корисливих злочинів, активізацію тіньової економіки, організованої злочинності. Проте ніякі зовнішні обставини не можуть призвести до правопорушення, поки вони не стали рушійним мотивом. На підставі об'єктивних причин і умов формуються суб'єктивні причини й умови правопорушень із відповідними елементами соціальної психології, які отримали прояв у викривлених потребах та інтересах. Власне, вони виконують вирішальну роль при виборі правомірної чи неправомірної поведінки особи.

Отже, до *суб'єктивних причин* правопорушень відносять *низький рівень* правосвідомості і правової культури людей, асоціальні мотиви й цілі, потреби й інтереси окремих осіб. Суб'єктивними умовами, що сприяють вчиненню правопорушень звичайно вважають демографічні й соціально-психологічні особливості, які прямо не спричиняють правопорушення. Це, наприклад, темперамент, стать, вік, риси характеру, наявність психологічних відхилень, різні фізичні недоліки та ін.

Об'єктивними причинами правопорушень виступають конкретні суперечності її суспільстві: економіці, політиці, соціальній і духовній сферах життєдіяльності людей. Наприклад, відставання свідомості окремих груп людей від їх суспільного буття, економічні і політичні кризи та ін. До об'єктивних умов, що сприяють вчиненню правопорушень належать недоліки організаційного і технічного порядку, які підтримують і оживляють дію об'єктивних і суб'єктивних причин.

Основні напрями боротьби з правопорушеннями зумовлюються характером причин і умов, які породжують ці явища. Правоохоронні органи нашої держави ведуть активну, послідовну боротьбу з правопорушеннями, проте вони неспроможні самі значно знизити масштаби їх поширення в суспільстві. Для

цього необхідно проведення комплексу економічних, соціально-політичних, організаційних заходів, які будуть спрямовані на зміцнення економічної системи, підвищення матеріального добробуту, свідомості, інформованості й культури громадян, наведення порядку і стабільності в розвитку суспільних відносин.

Велика роль відводиться правовому вихованню. Громадяни повинні бути інформовані щодо правових вимог, які пред'являються до них державою. Адже інколи порушення правових приписів пов'язане не з антисоціальним ставленням особи, а з незнанням змісту правових актів. Для усунення деяких правопорушень важливим є проведення медичних заходів проти алкоголізму, наркоманії. Необхідно підвищити результативність діяльності самих правоохоронних органів, поліпшити їх кадровий склад, матеріально-технічне забезпечення тощо.